

УДК 281.9 (477)

О. А. Альошина,*кандидат історичних наук, доцент кафедри релігієзнавства Національного університету "Острозька академія"*

СОЦІАЛЬНА ДОКТРИНА КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

Стаття присвячена вивченню та теоретичному обґрунтуванню сутності соціальної доктрини католицької церкви. Проведено аналіз понять соціальне вчення та соціальна доктрина, з'ясовано їх відмінності.

Ключові слова: католицька церква, соціальне вчення, соціальна доктрина, офіційні документи.

Социальная доктрина католической церкви

Статья посвящена изучению и теоретическому обоснованию сущности социальной доктрины католической церкви. Проведен анализ понятий социальное учение и социальная доктрина, выяснены их отличия.

Ключевые слова: католическая церковь, социальное учение, социальная доктрина, официальные документы.

Social doctrine of Catholic Church

The article deals with studying and theoretical explanation of the meaning of the social doctrine of Catholic Church. The analysis of the notions social study and social doctrine is made, and the differences between the notions is researched.

Keywords: Catholic Church, social study, social doctrine, official documents.

Історичний досвід свідчить, що нерозуміння особливостей і некеріваність процесами, які відбуваються у релігійному житті може призвести до серйозних соціально-політичних конфліктів. Саме тому в наш час християнські церкви намагаються певною мірою впливати на суспільну свідомість всіх прошарків суспільства. Католицька церква значну увагу приділяє виробленню соціального вчення та розробки важливих соціальних питань, які виникають в сучасному суспільстві. Таким чином дуже важливим є дослідження даної теми, оскільки католицька церква у своїй соціальній доктрині подає відповіді на головні життєві питання віруючих та пропонує шляхи їх вирішення. В

свою чергу це забезпечить суспільну злагоду та сприятиме зростанню моральності в суспільстві.

Зазначена тема є недослідженою вітчизняним науковцями. Масив історіографії, присвячений питанню соціальної доктрини католицької церкви, представлений у наукових працях таких дослідників, як Ю. Зубкової, П. де Лоб'є, Г. Хоружного. Проте зазначені дослідники лише частково зверталися до цього питання, а не досліджували як основну проблему. Нині відсутні публікації вітчизняних науковців, які б повністю висвітлювали зазначену проблему. Новизна дослідження полягає у висвітленні, на основі опрацьованих матеріалів, відмінностей понять соціальна доктрина і соціальне вчення.

Католицька церква не стоїть осторонь суспільних процесів, сприяючи вирішенню більшості пов'язаних з людиною проблем сучасного світу. Вона вносить слушні пропозиції та бере безпосередню участь у їх розв'язанні. Погляд на головні проблеми суспільства відображено в соціальному вченні та доктрині церкви. Значне місце у ньому відведено проблемам людської особистості та її прав, моральних вимог.

Питанню розмежування соціальної доктрини та соціального вчення церкви не приділялося спеціального розгляду (тим більше, що в періоди інтенсивної адаптації церкви до нових соціальних умов Ватикан не наполягав на даному розмежуванні і час від часу сам використовував ці поняття як синоніми). Проте в останні роки воно отримало особливу гостроту в зв'язку з появою в католицизмі соціальних теорій, від яких Ватикан вирішив відмежуватись або які він хоче нейтралізувати. З вищезазначеного випливає, що слід розкрити чітке визначення цих понять.

Справа в тому, що не існує певної межі між соціальною доктриною та соціальним вченням церкви. Зокрема, саме поняття “доктрина” (від лат. *docere* – вчити) майже синонімічне поняттям “вчення”, “концепція”, “теорія” [3, с. 12]. До соціального вчення церкви відносять офіційні документи, а також твори церковних богословів. Отже, соціальне вчення – це сукупність ідейно-політичних, соціальних та етичних концепцій, розроблених богословами і філософами. Воно включає в себе погляди на суспільство, державу, людину. Суттєве місце в ній відводиться сучасному стану цивілізації, яке базується на гуманістичній, а не догматичній культурі [5, с. 115].

Соціальну доктрину складають тільки офіційні документи, а саме: папські енцикліки, декрети, послання, конституції, булли, інструкції конгрегацій, рішення соборів. Енцикліки – це послання Римських пап єпископам, духовенству та віруючим католицької церкви [6, с. 314]. Цей термін вперше був використаний для пояснення обов'язків єпис-

копів у XVI ст., і лише у XIX ст. став доктринальним і обов'язковим документом для усіх віруючих.

Соціальне вчення католицької церкви – це своєрідне навчання церкви, соціальна доктрина це її кодекс [8, с. 12]. Ці назви відрізняються своїми акцентами, але мають по суті однакове значення, вказують на той комплекс вчень та напрямків, які органічно виробила церква, щоб стати основою суспільних процесів. Цей комплекс соціальних вчень розвивався з самого початку існування церкви і формував органічну частину її загального навчання. Однією з особливостей церковної соціальної думки є не лише її філософське, соціологічне та етичне обґрунтування, але й обов'язкове теологічне пояснення, а саме посилання на Святе Письмо.

Незважаючи на те, що соціальна думка в католицизмі виникла раніше ніж офіційна доктрина церкви і вплинула на її формування, проте творцями доктрини вважають лише ієрархів церкви. При цьому наголошується, що праці богословів, філософів в жодному разі не утворюють доктрину церкви [3, с. 11].

Саме ж католицьке соціальне вчення в широкому значенні цього слова існує стільки ж, скільки і сама католицька церква. В той же час, католицька церква визнає, що соціальне вчення створювалось поступово і можна стверджувати, що його оформлення не закінчилось і до сьогодні. Будучи збірним поняттям воно вказує на загальне та головне в соціальній думці католицизму. Пристосовуючись до кожного періоду існування людства воно лише видозмінювалось і тим самим поглиблювалось. Дані перетворення спонукали та досі спонукають церкву до саморозвитку думки. Усвідомлюючи свою авторитетність, католицька церква намагається підлаштуватись під сучасні запити суспільства проявляючи відповідну реакцію [3, с. 59].

Проте, в даний час, коли католицьке керівництво поставило за мету підвести підсумок під черговим етапом оновлення власного вчення і заявляє про своє бажання встановити доктринальну дисципліну в церкві, стає зрозумілим використання цих нетотожних понять, тому необхідно це враховувати при вивченні теорії сучасного католицизму.

Ідеологи церкви вважають за необхідне наголошувати на динамічному розвитку доктрини, а також вказувати і на її стабільності і догматичності. Не всі церковні документи мають однаковий статус. Доктринальними визнаються лише ті документи, що були проголошені при дотриманні відповідного ритуалу – проголошені папою *ex cathedra* (з кафедри), а тому вважаються непогрішними.

Положення, що складають доктрину, повинні безумовно сприйматися віруючими в якості теоретичної основи і як вказівки до практичних дій. Обов'язковий характер доктрини пояснюється тим, що вона оголошується частиною католицизму. Вона виступає ніби концепцією життя людини [3, с. 13–14].

Соціальна доктрина формується на основі даних суспільних наук, з якими християнська соціальна етика взаємодіє. Таким чином, становлення доктрини церкви відбувається за допомогою філософії та богослов'я, які виступають її підґрунтям, а також суспільних і гуманітарних наук, які її доповнюють. Виходячи із діючих принципів, вона пропонує власні позиції, оскільки розвивається відповідно до ситуації, що склалися в суспільстві [8, с. 58].

Отже, можна констатувати, що соціальна доктрина – етична доктрина, що об'єднує різноманітні дані різних дисциплін в єдине моральне судження, але при цьому не прирівнюється до жодного з них. Основними, звичайно, є богословські та філософські ідеї, які повинні поєднуватись, оскільки в доктрині слід відкинути протиріччя між елементами віри та елементами розуму. Вони поєднуються в єдине таким чином, що жоден з цих аспектів не зазнає втрат.

Відштовхуючись від головного джерела соціальної доктрини – Одкровення, слід використовувати дані філософії, богослов'я, соціології, історії, політики, права, аби сформувати твердження морального характеру. Доктрина взаємодіє у єдності з різними дисциплінами для того, щоб чітко визначити, що є моральним критерієм добра і блага для людини в певний період розвитку суспільства. Отже, це є синтетичний спосіб виявлення доктрини церкви, в межах якого поєднуються і переплітаються багато інтерпретацій, поданих різними науками, які об'єднуючись в доктрині формують цілісне вчення про людину та її спосіб життя [8, с. 61].

Вперше свій погляд на суспільні питання виклав папа Лев XIII у своїй енцикліці “*Rerum Novarum*” (“Про нові речі” 1891 р.), згодом папа Пій XI в енцикліці “*Quadragesimo anno*” (“Сороковий рік” 1931 р.). Проте в цих документах ще не було відображено зміст доктрини повною мірою, як це було здійснено папою Пієм XII. В своїх енцикліках та інших посланнях папа подав повний виклад головних проблем, що включені в соціальну доктрину. Зокрема, він звернув увагу на місце людини в суспільстві та реалізацію її природних прав, сформулював основні права, а саме: право на фізичний, духовний та інтелектуальний розвиток, право на освіту, релігію, на працю, на власність [7, с. 19].

Звичайно, інтерес церкви до соціальних проблем не розпочався саме з цих документів, оскільки церква ніколи не стояла осторонь суспільних питань. Проте дуже тривалий період часу вона повністю контролювала і впливала на духовне життя суспільства і тому не потребувала чіткої виробленої соціальної доктрини. Ситуація змінилася з встановленням буржуазних капіталістичних відносин, а це призвело до руйнування феодальної системи управління, на чолі якої стояла католицька церква. Церква була змушена шукати шляхів виходу із цієї ситуації та адаптуватися до нових соціально-історичних умов розвитку суспільства.

З моменту появи першої енцикліки “*Rerum Novarum*” та наступних документів протягом кількох десятиліть соціальні проблеми розглядалися католицькими теологами переважно в контексті політичних реалій. Це було пов’язано з тим, що в 40–50-ті рр. ХХ ст. католицька церква відкрито позиціонувала і презентувала себе арбітром капіталістичних суспільних відносин. Особлива увага формуванню доктрини приділялася в 50–60-ті рр. ХХ ст., коли в церкві загострилася криза і необхідно було шукати шляхи виходу із такої ситуації.

Після Другої світової війни відбулися значні зміни в політичному, суспільному та культурному житті Європи, що суттєво вплинули на зміст соціальної доктрини церкви. Ця криза показала, що політика і держава не може забезпечити людині безпеку і захистити від знищення, а тому людство потребувало нових ідеологічних орієнтирів і, зокрема, непорушних моральних принципів [2, с. 63].

Нове оновлення доктрини церкви, її управління відбулося під час проведення Другого Ватиканського собору (1962–1965 рр.), що був скликаний папою Іваном ХХІІІ. Це було зроблено з метою оновлення теології церкви і пристосування її до нових реалій сучасності [4, с. 3]. Однак, рішення Другого Ватиканського собору і його курс на оновлення церкви був неоднозначно сприйнятий представниками церкви. Ще під час проведення собору відбувся поділ його учасників на традиціоналістів і реформаторів.

В своїх енцикліках папа Івана ХХІІІ наголошував на змінах не лише в церкві, а й в науці, політиці, економіці. Папа наполягав на переосмисленні сталих положень і виробленні вказівок, яких могли б дотримуватися віруючі у своїй діяльності. На його думку, основними моральними принципами виступають: принцип гуманізму, принцип загального блага, принцип допомоги. Зокрема, папа Павло VI зазначав, що віруючі в соціальних питаннях повинні, як і раніше, враховувати вказівки церковних ієрархів. Він наголошував, що соціальній

доктрині властивий динамізм, який лише допомагає і сприяє людям в особистих прагненнях. Таке пояснення свідчило, що ієрархи церкви повністю визнали зміни в соціальній доктрині, як природні прищеси. Отже, лише з кінця XIX ст. формується соціальна доктрина церкви як певна програма щодо суспільного ладу. У період понтифікату Івана XXIII та його наступника Павла VI відбувалася офіційна кодифікація соціальної доктрини католицької церкви.

Католицьке соціальне вчення – це не перелік практичних вказівок для вирішення соціального питання і не вдалий підбір певних знань з області сучасної соціології, дійсних для християнсько-соціального навчання, а інтегративна складова частина християнського вчення про людину. Його метою – перш за все в його суспільно-політичному, соціально-етичному та соціально-педагогічному аспектах – є не популяризація світського життя, а той соціальний устрій при якому людина зможе виконувати волю Бога та вести християнський спосіб життя [3]. Таким чином, соціальне вчення католицької церкви – це цілісна, відкрита система, яка інтерпретує сучасні процеси, котрі відбуваються в суспільстві.

Соціальна доктрина церкви належить до сфери богослов'я, зокрема до морального богослов'я. Вона постає як “точне формулювання рефлексії на тему складних реалій життя людини в суспільстві та в міжнародному контексті, у світі віри та церковного Передання”. Соціальна доктрина церкви висвітлює ці явища у світлі Євангеліє, а отже дає настанови для християнської поведінки [8, с. 12]. В промовах, посланнях і енцикліках міститься найбільш повне викладення проблем, включених в сферу соціальної доктрини, і важко було б назвати будь-яке питання соціального, політичного чи економічного характеру, яке б не отримало в даних документах певного відображення.

Висвітлення соціальних проблем базується на принципі гуманізму. Соціальному вченню притаманний комплексний виклад, що подає цілісне сприйняття сучасних проблем світу, які є взаємопов'язаними і взаємозумовленими.

Соціальне вчення визначає суть відносин між церквою і державою як двох незалежних суб'єктів і наголошує на тому, що релігійна свобода є одним з прав людини. Межі релігійної свободи встановлюються з врахуванням соціальної ситуації, вимог суспільного блага і стверджуються владою згідно юридичних норм [9, с. 154].

Католицька церква вказує також на взаємопов'язані між собою фундаментальні цінності – істини, любові, справедливості, що поєднані з гідністю людини, формуванню якої вони сприяють. Цінності

орієнтують людину на шлях самовдосконалення та гуманізації суспільного життя.

Дихотомія відносин типу “людина – суспільство” посідає чільне місце в соціальному вченні католицької церкви, набуваючи передусім соціально – етичного забарвлення. Відносини “людина – суспільство” трактуються в поняттях загального блага, солідарності, органічної концепції суспільного життя. Католицька церква трактує людину передусім як істоту громадську за своєю природою, котра за своєю вродженою бідністю й за своєю природною схильністю здатна спілкуватись з іншими. Людина не може задовольнитися сама собою для досягнення свого повного розвитку, оскільки має природну й соціальну потребу в інших людях та в суспільстві загалом. Цей принцип взаємозалежності “людина – суспільство” в соціальному вченні церкви пов’язується з принципом людської гідності, конкретніше – з гідністю людини як особистості. Принцип людської гідності трактується церквою в контексті суспільного життя людини, яке регулюється власними й відповідними суспільними законами, вдосконалюється християнськими поглядами [7, с. 20].

Отже, соціальна доктрина та соціальне вчення є двома складовими поняттями загальної концепції функціонування католицької церкви, оскільки вони становлять її основу. Іноді ці поняття ототожнюють, проте вони є різними за своїм змістом. Соціальне вчення це комплекс соціальних, політичних та етичних концепцій, тому йому притаманні більш загальні ознаки. Його складають всі документи пап та соборів і воно вказує на все вчення католицької церкви. Соціальну доктрину формують лише офіційні документи церкви і вона виступає своєрідним кодексом вчення католицької церкви.

Соціальна доктрина формувалася впродовж усього історичного розвитку католицької церкви. Зміна контексту процесів, що відбувалися в суспільстві, вимагала від католицької церкви нового трактування і пояснення цих явищ у своїй соціальній доктрині. Усі ці процеси знайшли своє відображення в офіційних документах церкви, зокрема в енцикліках пап, в яких значна увага приділялася головним соціальним проблемам суспільства. Усі перетворення, що відбуваються в суспільстві, спонукають церкву миттєво реагувати на запити суспільства.

Список використаних джерел та літератури

1. Документи Другого Ватиканського Собору: Конституції, декрети, декларції. – Львів : Свічадо, 1996. – 757 с.

2. Зубкова, Ю. Еволюція соціального вчення католицької церкви у 60–70 рр. XX ст. та механізм його реалізації // Український історичний журнал. – 2002. – № 6. – С. 61–76.
3. Libreria Editrice Vaticana. Компедіум соціального вчення Церкви. – М. : Паоліні, 2006. – 623 с.
4. Рашкова, Р. Ватикан і сучасна культура. – М. : В-во політичної літератури, 1989. – 225 с.
5. Релігієзнавство: Навчальний посібник. 2-ге вид. / За ред. Мозгового Л. І., Бучми О. В. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 264 с.
6. Релігієзнавчий словник / За ред. А. Колодного, Б. Лобовика. – К. : Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
7. Сергійко, В. Органічна концепція соціального життя // Людина і світ. – 2003. – № 2. – С. 19–24.
8. Соціальна доктрина церкви. [Збірник статей]. – Львів : Свічадо, 1998. – 300 с.
9. Хоружний, Г. Ватикан: історія і сучасність. – Львів : Місіонер, 2007 – 280 с.